

МЎҒУЛЛАР ИСТИЛОСИ.

Намаган вилояти тарихи ва аданияти давлат музейи илмий ходими

Косимжоновна Садокат

Шарқий Осиёда турк элларининг яшайдиган ерлари шимол муҳитининг бўз сохилларидан жанубга, Адриатик қирғоқларидан эса Шарққа чўзилади ва Ғўби (мўғул тилида «сахро» дегани) чўлида туташади. Шу ўринда тарих забт этмаган замонлардан буён мўғул қавми яшайдилар. Улар тил ва қиёфа жиҳатидан туркларга қариндошдирлар, мўғуллар чўлнинг қаттиқ ва юмшоқ табиати ичида қашшоқлик билан умр кечирдилар, бутун дунёдан узоқ ва беҳабар ҳолда яшадилар. Аммо уларга ҳамжинс бўлган турклар бир неча асрлар мобайнида Ғарбий Осиёнинг ҳаётига жуда кучли таъсир кўрсатиб келдилар. Ушбу халқ орасида 549 (1154) йилда дунёга бир қаҳрамон келди. Бу қаҳрамоннинг исми Темурчи бўлиб, темир каби кучли, қатъий баҳодир ва шуҳратпараст эди. Шу фазиладари билан ўз ватандошларининг тобланган ва ибтидоий табиатидан фойдаланиб, куч тўплаб, қадрдон яйловларидан ташқарига шиддат билан интилиб, айтиш мумкинки, бутун Осиёни остин-устин қилди. Унинг ёшлик даврлари ҳақидаги ривоятлар баъзи ғаройиб қиссаларда сақланиб қолган. У жаҳон тарихи майдонига қирқ ёшида чиқди. Ўзининг ҳамқавмларн билан курашиб, турк хонлари билан урушларда ғолнбона ҳаракат қилиб, Чингиз лақабини олди. Чингиз — тоза, қувватли маъносидадир.

Чингизнинг биринчи мартаба асосий ва кўзга ташланарли душмани Унгхон бўлиб, у керайит қабиласининг хони эди. Чингиз 599 (1202) йилда унинг устидан ғалаба қилди. Шу билан бирга турк қабилаларидан ойрат, кўнғирот ҳамда найман қабилаларини ўзига бўйсундирди. Бу қабилалар мўғуллардан ғарбда яшаб, қисман будда ва насронийлар ила, қисман

мусулмонлар ила алоқа қилиб, маданият жиҳатидан мўғуллардан бир оз юксакроқ эдилар. Лекин ҳарбий жиҳатдан мўғуллардан, Чингизнинг айтган низомлари ила машқ эттирилган аскардан кўп орқада қолган эдилар. Дунёни титратган мўғулнинг сиёсати шу эди: мағлуб этилган қабилаларни ўз аскарига қўшиб олиш, «ясоқ дафтари»ни татбиқ этиб, уларнинг режалари курол етарлик бўлгачгина бошқа ғалабаларни излаш. Муваффақиятларга оз-оздан, лекин ишончла эриша бориб, у 603 (1206) йилгача Ғўби саҳросидаги қавмларнинг ҳаммасини қўлга киритди ҳамда Қорақурум қалъасини пойтахт қилди. Бир вақтда у уйғурлар ила муносабат бошлади. Бу қавмнинг Шарқ шаҳобчасидан Чингиз ўз бадавийларига дин ҳамда уларнинг тили учун ёзув олди. Чингизнинг ҳамда яқинларининг ҳамсухбатлари, мирзалари ва бошқа мулкый маъмурлари улардан еди. Бу Шарқий уйғурларнинг хони, уйғурча «Эдикут», яъни Саодатбек деб аталарди. Чингиз Хитойга қарши сафарда унинг садоқатли дўст эканлигини синагач, уни кўп ҳурмат қилди. Мовароуннаҳрга юриш пайтида ҳам хизматидан фойдаланди. Унинг аксар халқи мусулмон эмас эди. Аммо Чингизнинг ғарбий уйғурларга, яъни Кошғар ва Хўтан туркларига муносабати бошқача эди. Буларнинг аксари мусулмон эдилар. Улар Қурхоннинг кучли идораси остида бирлашган вақтда Чингиз уларга ҳужум қилишга журъат эта олмади. Лекин Қурхоннинг вафотидан кейин тахтга Кучлук келиб, ўзининг исломга қарши ҳаракатлари билан мусулмонларнинг нафратини кўзғатгач, яқиндагина Хитой сафаридан зафар қучиб қайтган Чингиз ўзининг назарини ғарбга қаратишга фурсат етганини сизди. Сардор Чая раҳбарлигида мўғул аскарлари Кучлук хонга ҳужум қилди. Хон иттифоқчилари оғир соатда уни ташлаб қўйдилар, оқибатда у енгилиб, Бадахшон тоғларидан паноҳ топди. Сўнгра у ерда қўлга тушиб, таслим бўлди. Шимолда Олмалиқ элатининг хони Арслонхон Кучлукка душман эди. У ҳам мўғулларга таслимлигини билдирди. Чингиз Ғўби саҳросининг Шарқий чегарасидан Тяншан тизмасининг ғарбий этакларигача ҳоким эди. Анчагина шаҳарлар, кўпгина деҳқонлар, талайгина ваҳший урушқоқ халқлар унинг тасарруфида эди.

Агарда, ўтган бобда зикр қилганимиздек, Хоразмшоҳ Султон Муҳаммад билан ўрталарида адоват чиқмаганда ҳам, Чингиз ўзининг муваффақиятли ғалабалари билан чекланиб қолмас эди. Чунки у энди ўзининг маданияти, бойлиги, буюклиги билан шуҳрат қозонган мамлакатнинг дарвозаси олдида турарди. Унинг ҳукмдори шавкат ва қудрат бобида Чингизга тенг рақиб, лаёқатли душман эди.

Оқибатда 615 (1218) санада мўғул жаҳонгири ўзининг ўғиллари ҳам аскар бошлиқлари — Чиғатой, Ўқтой ва Жўжи билан бирга Хоразмшоҳга қарши юриш бошлади. Жами аскарлари 600 000 га етар эди. Яна унга уйғур хони Эдикут ва Олмалиқ ҳукмдори Сигноқ тегин ўзларининг аскарлари билан қўшилдилар. У қадимги йўл билан Или жилғаси бўйидан бориб, шимолий Фарғонадан ўтиб, Ўтрор устига юриш қилди. Бу шаҳар олдида бутун ҳарбий кучларини тўплаб, уларни ҳар томонга юбориш мақсадида бўлди: бир қисмини ўғиллари Чиғатой ҳам Ўқтой раҳбарлигида бу ердаги элни забт этиш учун қолдирди. Иккинчи ўрдуга Жўжи бошлиқ этилди, у Қизилқум саҳроси орқали Жандга юборилди. Учинчи қўшин 5000 кишилик Олоқнўён ва Синтубуқо номларидаги сарҳанг (полковник)лар қўмондонлигида Сирдарёнинг ўнг соҳили билан Бинкентга ҳаракат этди. Чингизнинг ўзи мунтазам аскарлари билан Ўрта Осиёнинг маркази — Бухорога қарши ҳаракат бошлади. Биз Урта Осиё устига қутурган довулдек ҳаракат бошлаган бу тўрт фирқа қўшин тавсифини Ўтрордан бошлаймиз. Ўтрор чегара қалъа эди, қалъа ноиб Қоирхон раҳбарлигида 50 минг кишилик отлик қўшин бор эди. Султон Муҳаммаднинг яширин вазири Қоражи қўмондонлигида буларга яна 10 минг кишилик бир қўшин қўшилди. Шаҳарда кучли бир ҳимоя қуввати бор эди. Шундай бўлсада, тарихчиларнинг нақлига қараганда, мўғуллар шаҳарни қамал қилиши билан мусулмонлар саросимага тушганлар. Бу илк таассуротга қараганда, шаҳарни беш ой муҳофиза этишлари таажжубли ҳолдир. Агарда икки қўшин бошлиғи орасида ихтилоф чиқмаганда, балки қамалга қаршилиқ янада давом этар эди. Қоирхон ўзини Чингизнинг фуқаросини ўлдиришда айбдор ҳис қилиб,

сўнги нафасигача урушишга қарор қилди. Аммо Қоражи мудофаанинг муваффақият қозонишига шубҳа қилиб, Чингиз билан музокарага майл кўрсатган эди. Сўнгра у бошқа фикрдаги шеригидан айрилиб, тунда ўз кўшини билан мўғулларга таслим бўлди. Иккинчи кун тонгда чингиззодалар хузурига олиб кирилди. Улар буниинг ўз вазифасини бажармагани учун ёмон кўриб, унга: «Сен ўзингнинг подшоҳингни, валинесъматингни хоинона тарк этганингдан кейин биз сендан қандай садоқат кута оламиз?» дедилар. Уни барча тарафдорлари билан қатл этдилар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. www.google.co.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.edu.uz
5. www.lex.uz

